

1. Tutkimusaiheesta ja -tehtävästä

Leena Jukan artikkeliväitöskirja Tieteellisen artikkelin ja tutkimusaineiston tekijyys: Tutkimus oikeudellisen sääntelyn ja sosiaalisten normien eroista koostuu johdanto-osasta sekä neljästä vertaisarvioidusta artikkelista. Tutkimukseen sisältyvät seuraavat artikkelit:¹

- Tieteellisen artikkelin tekijä – eroja tekijänoikeuslain ja tutkijoiden käytännön välillä. Edilex 2017/3.
- Tieteellisen tutkimusaineiston tekijyys – vertailua tekijänoikeuden ja tutkijoiden käytäntöjen välillä. Oikeus 51(1) 2022, s. 106–123.
- Tutkimuksen tieteellisyys, tutkijan oikeus tietoon ja rajoituksia tiedon julkaisemisessa. Edilex 2018/6.
- Tekijänoikeus yliopiston ja tutkijan välisessä suhteessa. Oikeus 51(3) 2022, s. 404–424.

Jukka keskittyy tutkimuksessaan kysymykseen siitä, millaisia normijärjestelmiä liittyy tieteen tekijyyteen. Tätä tehtävää toteuttaakseen Jukka on muotoillut neljä tarkemmin kohdistettua tutkimuskysymystä, joita hän sitten käsittelee erikseen ja osin toisiinsa nivoutuneina edellä mainituissa neljässä tutkimusartikkelissa. Ensimmäisessä artikkelissa Jukka keskittyy siihen, miten tutkimusartikkelin tekijyys määrittyy tekijänoikeudellisesti ja tieteen sisäisesti sekä analysoi näiden eroja ja vaikutuksia. Toisessa artikkelissa keskitytään tutkimusaineistojen tekijyyteen vastaavanlaisella otteella. Kolmas artikkeli käsittelee niitä edellytyksiä, joita lainsäädännössämme on asetettu tieteellisyydelle tai tutkijan laajemmille tiedonsaantia ja aineistoja koskeville oikeuksille. Viimeinen eli neljäs artikkeli käsittelee tekijänoikeutta tutkijan ja yliopiston välillä sekä edellytyksiä tekijänoikeuden siirtymiselle. Tutkimuksen lähtökohdat ovat näiltä osin perustellut, ja tutkimustehtävä yhdistää tutkimusartikkeleita.

* Virallisen vastaväittäjän, professori *Anette Alénin* Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnalle antama 13.12.2023 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

1. Lausunnon kirjoittamisen hetkellä Julkaisufoorumi-luokituksestaan Oikeus-lehti on 2- ja Edilex on 0-tunnisteella. Ks. <https://www.julkaisufoorumi.fi/fi>.

Väitöskirja kantaa nimeä Tieteellisen artikkelin ja tutkimusaineiston tekijyys: Tutkimus oikeudellisen sääntelyn ja sosiaalisten normien eroista. Näiltä osin on syytä kuitenkin huomauttaa, että tutkimuksessa tarkastellaan paitsi sanottuja normijärjestelmiä ja niiden suhdetta myös nimenomaisia eroja laajemmin: tutkimuksessa kartoitetaan normijärjestelmiä ja niiden eroja, vertaillaan niitä sekä analysoidaan niiden vuorovaikutusta, sen tapaa tai puutetta ja vaikutuksia. Eroavuudet voivat sinänsä olla tulosten valossa keskeisessä asemassa. Tutkimuksen voi-kin mieltää kohdistuvan tutkimustehtävän ja jäljempänä käsiteltävien viitekehysten muodostaman laajemman kokonaisuuden kautta sanottujen normijärjestelmien sisältöön, suhteisiin ja seurauksiin. Tutkimusongelma normijärjestelmien luonteesta erityisine tutkimuskysymyksineen ja systematisointipyrkimyksineen sisältää myös eräänlaisen normatiivisen elementin. Tätä kokonaisuutta ja pyrkimystä Jukka olisi voinut vielä selvittää ja muotoilla nykyistä osuvammin. Tutkimustehtävä koko laajuudessaan on vaativa.

Kiinnostuksen kohteena tai tutkimusaiheena tieteen tekijyys ei sinänsä ole uusi, vaan se on elimellisessä yhteydessä tieteen tekemiseen, sen historiaan ja käytäntöihin. Tutkittavaa kuitenkin riittää, kun otetaan huomioon ne kehityskulut, jotka tutkimustyötä ja siihen liittyvää tekijyyttä nykyään raamittavat: taustalla on muun muassa kansainvälisen ja tieteiden välisen yhteistyön sekä tällaista yhteistyötä ilmentävien tutkimusryhmien merkityksen voimistumista. Tiedettä tehdään erilaisten rahoitus- ja sopimusjärjestelyjen turvin, ja kentällä on jatkuvasti liikuttu avoimuutta ja vaikuttavuutta entisestään korostavaan suuntaan. Kysymykset tekijänoikeudesta ja tietosuojasta ovat saaneet uusia ulottuvuuksia digitaalisessa ympäristössä. Lisäksi tutkimuksen tekijyyteen on tullut uusia kerroksia erityisesti tekoälyn kehittymisen myötä. Aihe on eri ulottuvuuksineen ajankohtainen ja tärkeä sekä tieteen sisällä että yhteiskunnallisesti – ja suomenkielinen puheenvuoro tässä ajassa on varsin tervetullut.

Jukan tutkimus kiinnittyy aiempaan tutkimukseen sekä sen puutteeseen ja osoittaa oman tarpeellisuutensa. Kansainvälisellä tasolla on tehty esimerkiksi tieteenalakohtaista tieteen omien normien tutkimusta. Aiemmin tutkimuksen keskiössä ovat perinteisesti olleet etenkin julkaisut – muun aineiston jäädessä vähemmälle huomiolle. Oikeustieteellisessä tutkimuksessa on kansainvälisesti ja kansallisesti tehty tutkimusta tekijänoikeudellisella painotuksella, mutta siitä pieni osa koskee nimenomaisesti tieteen tekijyyttä. Tieteen avoimuutta ja sen eri elementtejä koskeva tutkimus on viime aikoina ollut nousussa sekä määrältään että merkitykseltään. Oikeutta ja tiedettä normijärjestelminä yhdistävä tutkimus on tätä taustaa vasten tarpeen – ei vähiten kansallisella tasolla kansalliskielin tehtynä. Jukan väitöskirja tuo etenkin lähestymistavassaan uudenlaista näkökulmaa aiheen tarkasteluun: se sijoittaa tekijyyden eri normijärjestelmien väliseen tarkasteluun ja osaksi laajempaa perusoikeudellista viitekehystä. Juuri näistä lähtökohdista käsin Jukan tutkimuksen lisäpanos ja merkitys tutkimuskentällä pitkälti määräytyvät.

2. Tutkimuksen keskeisistä valinnoista ja menetelmistä

Jukka rajaa väitöstutkimuksensa aiheen tieteen vapauden ja yliopistolaitoksen kontekstiin sekä kaikille tieteenaloille yleisiin ilmiöihin. Tutkimusta värittävä perusoikeustausta on näistä lähtökohdista perusteltu ja tarkoituksenmukainen. Tutkimuksen rajauksista lukija jää kuitenkin kaipaamaan hieman nykyistä laajempaa ja yksityiskohtaisempaa esitystä erityisesti silloin, kun otetaan huomioon oikeudellisen tarkastelun kytkeytyminen kansalliseen tasoon ja kun tutkimus ulottuu globaalille tasolle. Tutkimusaineisto koostuu oikeuslähteistä, tutkimusartikkeleista sekä erilaisista tutkimuseettisistä ohjeista ja suosituksista (sivu 53 kuvio 4). Jukan tutkimuksen sinänsä riittävä lähdepohja olisi ollut täydennettävissä erityisesti kansainvälisen ja EU-tason tutkimuskirjallisuudella, jota on olemassa myös esimerkiksi muutamista tutkimukselle keskeisistä oikeudellisista kysymyksistä. Tästä löytyykin tutkimuksen selkeä kehityskohde. Analyysi jää paikoin vajavaiseksi tai pinnalliseksi juuri kirjallisuuslähteitä koskevan huomion vuoksi ja EU-tason kehityskulkujen osalta.² Kokonaisuutena arvioiden väitöskirja kuitenkin osoittaa tutkimusalan tuntemusta sekä tutkijan itseymmärrystä.

Jukka asemoi tutkimuksensa pääasiassa lainoppiin ja sen viitekehukseen. Hän tarkastelee oikeudellisia tekijyyden ja tieteellisyyden määritelmiä sekä tekijänoikeuden siirtymistä tavoitteenaan tunnistaa ja koota hajallaan olevaa normistoa tutkimustehtävänsä ja -kysymystensä näkökulmasta. Lainopin ohella Jukka hyödyntää yhteiskuntaorientoituneiksi kutsumiaan viitekehyksiä (sivu 35 kuvio 3), ja lainoppi pyritään esittämään kontekstualisoituna eli yhteiskunnallisine yhteyksineen. Tutkimuksen oikeussosiologinen viitekehys ilmenee pitkälti siten, että oikeus hahmottuu tutkimuksessa osana yhteiskuntaa ja tiedettä tarkastellaan sen oikeudellisessa ympäristössä. Sosiaalisten normien tutkimus sen sijaan ammentaa tutkimuskirjallisuudesta ja muiden tutkijoiden empiriasta, eikä Jukan tutkimukseen sisälly tältä osin varsinaista empiiristä osuutta. Oikeustaloustieteellisten linssien läpi Jukka puolestaan korostaa informaation epäsymmetrisyyttä ja tutkimustuotosten luonnetta luottamushyödykkeinä, jotka ovat elimellisesti sidoksissa kulloiseenkin tutkimusasetelmaan, sen sijaan, että hän varsinaisesti tarkastelisi vaikkapa taloudellista tehokkuutta. Sääntelyteorian avulla Jukka hahmottaa sääntelyn keinona vaihteleviin tavoitteisiin ja tunnustaa useiden sääntelijöiden mahdollisuuden. Perusoikeudellisista elementeistä ja taustakytkennöistä huolimatta tutkimus ei varsinaisesti asemoidu osaksi perusoikeustutkimusta.

Tutkimuksessa omaksuttu teoreettinen ja metodologinen viitekehys on aiheen kannalta sinänsä perusteltu. Tutkimuksen menetelmällisestä toteutuksesta on kuitenkin todettava, että lainopillinen käsittely ja argumentointi jäävät osin pinnalliseksi tai EU-kytkennöiltään vajaaksi – esimerkkinä vaikkapa tekijänoikeudellisen

2. Tässä konkreettisen esimerkin mainitakseni mm. Eleonora Rosatin tuotanto.

omaperäisyyden analyysi. Tutkimuksen yhteiskuntaorientoituneet viitekehykset ovat nekin edellä todetuin tavoin suhteellisen kevyellä otteella mukana. Sääntelyteoreettinen näkökulma olisi puolestaan voitu toteuttaa nykyistä kurinalaisemmin kautta linjan. Tutkimuksen käsittelytavan syvyyttä ja systemaattisuutta olisi näin ollen voinut eri tavoin lisätä.

Pitkälti juuri erilaisista normijärjestelmistä ja viitekehysistä johtuen tutkimuksessa esiintyy myös muunlaista kielenkäyttöä kuin oikeudellista argumentointia, mikä heijastuu osaltaan käsitteiden käyttöön ja terminologiaan, myös tutkimukselle keskeisiin tekijän tai tekijöiden käsitteisiin.

3. Tutkimustuloksista

Jukan johtopäätökset linkittyvät tärkeisiin kysymyksiin tieteellisen tutkimuksen tekijyyteen kytkeytyvästä vastuusta sekä tutkimuksen itseisarvosta. Jukka väittää useampaan normijärjestelmään liittyvän ongelmia sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Näitä ovat etenkin sääntely-ympäristön monimutkaisuus ja ristiriitaisuudet sekä oikeudellinen epävarmuus. Tutkimuksen tieteellisyys ja sen normitus muodostuvat Jukan mukaan keskeisiksi myös tutkimuksen tekijän sekä tämän oikeuksien, velvollisuuksien ja vastuiden kannalta, siinä missä tekijänoikeus liittyy tieteen tekijyyden sopimusten ja talousjärjestelmän piiriin.

Tutkimustuloksista nousee esiin myös pehmeän sääntelyn huomattava rooli. Lisäksi Jukka tuo kiinnostavasti esiin erilaisten sääntelijöiden asemaan ja normitukseen liittyviä ongelmallisuuksia: erityisesti tutkimuseettisen neuvottelukunnan asemaa tarkastellaan tieteen vapauden perusoikeuden kautta. Asiaa olisi voinut kuitenkin avata syvällisemmin myös esimerkiksi tieteen sisäisten valtarakenteiden näkökulmasta, ja tieteen tekijyyden (tekijän)oikeudellistamisen negatiivisten vaikutusten ohella Jukka olisi myös voinut analysoida oikeuden roolia epätoivottujen valta-asetelmien purkamisessa tai epätoivottujen sosiaalisten normien vastustamisessa (vertaa pehmeä ohjaus).

Jukka esittää havaintonaan pistemäiset normit, joiden kytkökset ovat epäselviä. Yhtäältä vallitsee tieteen eräänlainen piittaamattomuus tekijänoikeudellisista mittatikuista, ja toisaalta tekijänoikeus on kyvytön tunnistamaan kaikenlaista tieteen-sisäistä tekijyyttä tai sellaista sisältäviä toimia. Jukan pyrkimyksenä onkin luonnostella virtuaalista karttaa sekä tällä tavoin edistää koherenssia. Johtopäätöksissään Jukka toteaa sääntelyn ja käsitteistön yhdenmukaistamisen tarpeen. Samaan aikaan tutkimuksessa käy kuitenkin nähdäkseni selväksi, kuinka kysymys on kahdesta autonomisesta järjestelmästä, jotka kiinnittyvät osin erilaisiin tavoitteisiin ja ovat aina tietyllä tapaa jännitteisiä. Oikeudellinen ja tieteen oma normitus kohdistuu ikään kuin eri osiin tekijyyttä. Lopussa olisikin ollut tilaa vielä syvemmälle käyviin

päätelmiin tieteellisen tekijyyden sääntelyn ja käsitteistön yhdenmukaistamisen mahdollisuuksista. Tässä kohtaa esimerkiksi tekijänoikeudellisten tulkintojen yksityiskohtaisempi analyysi olisi voinut olla yksi vaihtoehto. Jukka toteaa myös, että sääntelyn keinoin olisi rajoitettava tieteen tekijyyden ”valumista tekijänoikeuden kautta taloudelliseen ohjaukseen” (sivu 152), ja viittaa lopuksi riskiperustaisiin sääntelyvaihtoehtoihin, joiden avulla turvata sekä tieteen vapaus että taloudellinen kannattavuus. Näiltäkin osin lukija jää kaipaamaan tarkennuksia.

Kaiken kaikkiaan Jukka olisi voinut vielä konkreettisemmin tuoda esiin tutkimuksensa pohjalta suositellun selkiyttämisen tai kehittämisen keinoja – huomioiden tutkimustehtävän implisiittisetkin pyrkimykset. Kriittisistä huomioista huolimatta Jukan tutkimus tuottaa uutta tietoa tutkimusongelmasta omasta erityisnäkökulmastaan, ja tulokset pohjaavat tutkimusaineistoon, kun otetaan huomioon kuitenkin edellä myös tutkimustehtävän muotoilusta esitetty. Jukan tutkimuspanoksella ja innovatiivisella otteella on paikkansa tieteen kentällä.

4. Tyylliseikoista

Käsikirjoituksen johdanto-osa ja artikkelien koonti on laadittu jäsennellysti ja asianmukaisesti, ja tutkimuksen läpi kulkee punaista lankaa. Tutkimuksen rakennetta määrittää osaltaan sen koostuminen neljästä artikkelista tutkimuskysymykseen. Esitystapa on johdonmukainen, mutta tutkimuksessa esiintyy paikoittain toistoa, jota olisi voinut vähentää huolimatta siitä, että artikkelit ovat myös itsenäisiä julkaisuja.

Jukka käyttää erilaisia kuvioita ja taulukoita asioiden jäsentelyssä. Visualisointi on pääasiassa informatiivista ja auttaa lukijaa hahmottamaan niihin sisällytetyjä asioita. Erityisesti kuvioiden 3 ja 4 (sivut 35 ja 53) suhdetta olisi voinut lopuksi hahmotella muun muassa pehmeän sääntelyn näkökulmasta. Kuvion 6 (sivu 147) yhteydessä olisi voinut nimenomaisesti puhua lainsäätäjistä sekä sisällyttää kuvioon perustuslain vaikutus interventiottoman alueen ja lailla säätämistä koskevan velvollisuuden taustalla. Kokonaisuutena arvioiden väitöskirja artikkeleineen on melko tasalaatuinen, siinä käytetään huoliteltua kieltä ja sen ulkoasu on pääosin viimeistelty.

5. Loppulausunto

Leena Jukan väitöskirja Tieteellisen artikkelin ja tutkimusaineiston tekijyys: Tutkimus oikeudellisen sääntelyn ja sosiaalisten normien eroista käsittelee tieteellisten tuotosten tekijyyttä. Tekijyys määrittyy eri normijärjestelmissä eri tavoin, ja tutkimustehtävänä on kartoittaa näitä normijärjestelmiä, erityisesti tekijänoikeudellisesti sekä tieteen sisällä, samalla myös niitä vertaillen sekä niiden vuorovaikutusta ja vaikutuksia analysoiden. Väitöskirja koostuu yhteenveto-osasta sekä neljästä vertaisarvioidusta artikkelista, jotka käsittelevät kukin omaa rajatunpaa tutkimuskysymystään. Johdanto-osa ja artikkelit etenevät jäsennellysti, ja tutkimuksen läpi kulkee niitä yhteen liittäviä elementtejä. Tutkimuksessa omakuttu teoreettinen ja metodologinen viitekehys on aiheen ja tutkimusongelman kannalta perusteltu. Jukan tutkimus on lähestymistavaltaan oiva lisä suomenkieliseen tekijyyden tutkimukseen etenkin siksi, että se tuo yhteen oikeuden ja tieteen näkökulmia sitoen niitä myös yleisempään perusoikeuskehikkoon ja tarjoaa näiltä osin myös eräänlaista käytännönläheistä tieteentekijän näkökulmaa aiheeseen.

Jukka osallistuu tutkimuksellaan keskusteluihin oikeudesta osana yhteiskuntaa ja toisaalta keskusteluun tieteen oikeudellisesta ympäristöstä. Paikoitellen tutkimuksen eräänlainen kaksois- tai monikansalaisuus ja sen monet viitekehukset vievät tilaa ja syvyyttä toisiltaan, ja johtopäätelmissä erityisesti normijärjestelmien vuorovaikutuksen väyliä olisi voinut pohtia nykyistä konkreettisemmin. Tällaisen syventämisen ja konkretisoinnin avulla olisi myös voinut entisestään korostaa tutkimuksen antia. Työ osoittaa kuitenkin paitsi tutkimusalan tuntemusta myös tutkijan itseymmärrystä – ja lisää sekä oikeuden että tieteen ymmärrystä toisistaan. Raportoinnista välittyy tutkimuseettisten seikkojen tiedostaminen, ja teksti on pääosin sujuvaa. Työ muodostaa tieteellisesti riittävän vakuuttavan kokonaisuuden ja osallistuu uuden tutkimustiedon tuottamiseen.

Jukka puolusti väitöskirjaansa asiantuntemusta osoittaen, ja tieteellinen keskustelu väitöstilaisuudessa oli asiallista ja antoisaa. Kysymyksiin oikeuden roolista sekä normijärjestelmien vuorovaikutuksen ohjaamisesta tekijänoikeudellisin tulkinnoin olisin kuitenkin toivonut hieman perustellumpia ja tutkimukseen nojaavia näkemyksiä.

Esitän Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnalle MMM, HTM Leena Jukan väitöskirjan hyväksymistä oikeustieteen tohtorin arvoon oikeuttavana opinnäytteenä.

Anette Alén